

ZTRÁTA NEVINNOSTI ČESKÉ ARCHEOLOGIE

aneb Vraťme se na rozcestí, kde jsme se zmýlili

Karla Motyková

Úvod

Hlavní část tohoto příspěvku jsem napsala na jaře 2011 jako reakci na několik prohlášení, která poukazovala na některé velmi závažné problémy současné české archeologie v souvislosti s nově připravovanou novelou památkového zákona. Text byl původně připraven do diskuse, kterou otevřely tři příspěvky v Archeologických rozhledech (62, 2010, s. 712–719). Redakce AR však můj příspěvek nepřijala s odůvodněním, že diskuse je omezena pouze na otázky tzv. servisních nebo též dodavatelských organizací a můj příspěvek se nedrží takto vymezeného tématu a poukazuje i na jiné problémy, o kterých se diskuse nevede. Při tom v uveřejněných textech o celé řadě dalších problémů pojednáno bylo. Po dohodě s redakcí ASČ zveřejňuji rozšířený diskusní příspěvek zde.

Jsem toho názoru, že citovaný problém tzv. servisních organizací je přirozeně mimořádně závažný, ale byl v publikovaných příspěvcích natolik dostatečně charakterizován, že jej není potřeba nějak zvláště dále rozvádět. Mimoto je, jak bylo konstatováno, v praxi regionálně odlišný. Připojím proto jen jednu svoji zkušenost. Se servisní službou Peres, u které připomíná M. Tomášek (2010, 718), že byla vítaná, protože měla ve vínků „pomoc vědě a výzkumu“, jsem se na konci devadesátých let na doporučení ARÚ též seznámila. Protože jsem však byla zvyklá terénní výzkum řídit dle svých rozhodnutí a finančních možností v rámci Polabského muzea, rozloučila jsem se s ní po čtyřech dnech spolupráce. Důvodem byl nárůst ceny tohoto servisu astronomickou rychlostí, která by pokračovala do výše, na níž Polabské muzeum nemělo smluvní zajištění, což firma věděla. Přitom neodborné příkazy zaměstnancům servisní služby nebraly v úvahu můj názor a stálá přítomnost vedoucí na výzkumu byla překvapením i překážkou. Musela jsem řešit situaci operativně studentskou brigádou a místní geodetickou firmou. Nemám žádnou pochybnost o tom, že v jiných případech mohl skončit odborný servis mnohem hůře.

Mnozí z nás byli naivní a neznalí, co zmůže nekontrolovaná ruka trhu, když se dostane do blízkosti velkých finančních obnosů. Je ovšem jisté, že navrhované zveřejňování smluv na stránkách pověřených organizací (Tomášek 2010, 719) to změnit nemůže. Tyto pokusy zde byly už v 90. letech a žádné smlouvy zveřejněny nebyly. Opakuje se pravdivé zdůvodnění: investoři nedají souhlas, považují smlouvy za obchodní tajemství. Navíc se smlouvy mohou během výzkumu změnit, běžně se tak děje, o čemž jsem se osobně přesvědčila, aniž jsem něco takového ovšem sama iniciovala.

Zdůrazňování tohoto fenoménu se mi spíše jeví jako problém poněkud zástupný, neboť ani zdaleka nepředstavuje jediný aspekt, který charakterizuje současnou krizi české archeologie, o níž nikdo z nás nepochybuje. Servisní organizace mohou být, jak se trefně vyjádřila jedna kolegyně „dobrým sluhou, ale špatným pánem“, a v tomto směru se tedy musí přistoupit ke změnám. To by velký problém být opravdu neměl.

Není ovšem od věci se zamyslet nad tím, jakými dalšími problémy prochází náš obor, ale hlavně proč nastaly a jak je řešit. V krátkém sledu za sebou se totiž na jaře 2011 objevilo několik dalších výzev na internetu a diskusních setkáních, kde se volá po vnitřní debatě o nutných změnách a kde jsou definovány i další oblasti archeologické práce, kterým je nutno věnovat pozornost, neboť problémy spolu navzájem souvisejí. Je jisté, že ke zmíněné aktivitě přispěla mimo jiné i diskuse o připravované novele památkového zákona, obdobné vlny také již z 90. let máme za sebou. K práci na ní se Archeologický ústav sice hlásí, ale archeologická obec je znepokojena kuloárními zprávami, což je zřejmé např. z tzv. Jihlavského memoranda (www.jihlavskememorandum.cz), které vzniklo 17. 2. 2011 a do července 2011 jej podepsalo už 341 českých a moravských archeologů. Toto číslo představuje výraznou většinu profesně činných a odborně graduovaných pracovníků v oboru. Považuji znění Jihlavského memoranda za promyšlené a výstižné a osměluji se doufat, že k němu Ministerstvo kultury ČR přihledne, případně že si do legislativního procesu před přijetím změn archeologické části památkového zákona najde cestu jinou.

Za významný text považuji také „Pravidla archeologického výzkumu“, která jsou od 18. 3. 2010 uveřejněna na internetové stránce Archeologického ústavu (www.arup.cas.cz/cz/pamatkovaochrana/pravidla_archeologickeho_vyzkumu.html) a jsou vedením ARÚ dokonce charakterizována jako „etický kodex terénního archeologa“ (Frolík – Jiráň – Kuna – Mařík 2010, 716). Zde je na místě upozornit na skutečnost, že základ textu vznikl v subkomisi pro přípravu nového památkového zákona při SÚPP v 90. letech minulého století při debatách o potřebě archeologické komory. Další proměny prodělaly texty od r. 2007 v Iniciativní skupině ar-

cheologů (ISA) a práce na nich se účastnilo kromě hlavního autora M. Bureše sedm dalších archeologů z různých institucí i pověřených organizací.¹ Teprve v r. 2010 na základě takto připraveného textu bylo vypracováno konečné znění za redakce čtveřice ústavních archeologů.

Pokud by mělo jít opravdu o „etický kodex terénního archeologa,“ jak se dočítáme, lze dost obtížně rozumět dělení archeologů na terénní a neterénní. Zásady archeologické práce musí být přece stejné jak pro archeology teoreticky pracující, tak pro činné v terénu, nehledě k tomu, že mnozí jsou současně činní v obou oblastech. Jinak lze s předloženým rozkladem v zásadě souhlasit, neboť správně definuje jednotlivé pojmy i jejich ideální řešení. Ta však, bohužel, organizačně zabezpečená vesměs nejsou a představují tedy jen proklamace, k jejichž zajištění chybí nejen institucionální, ale i praktické předpoklady, především však následná a dnes již nezbytná kontrola. Je pravda, že to diskutující představitelé ARÚ připouštějí, aniž však uvažují o konkrétních návrzích a možnostech, jak tomuto stavu čelit (viz naopak Jihlavské memorandum).

Všichni víme, že celkové vnímání potřeb archeologických výzkumů veřejností, investory i státní a regionální administrativou je dost nepředvídatelné, pokud jde o uhrazení potřebných nákladů málokdy kladné. Od devadesátých let byly sice zveřejňovány a vykládány právní předpisy, především zákon 20/1987 Sb. a jeho novely (např. *Krušinová 1993; 1996; 2002*), ale do povědomí veřejnosti i potenciálních investorů se dostávaly potřebné informace jen velmi obtížně. Každý, kdo byl nucen s investory jednat, má své nepřenositelné zkušenosti. Stavební úřady byly dokonce často přímo instruovány, že nemají informace o potřebě archeologického výzkumu do stavebních povolení dávat a to i v takových případech archeologických terénů, např. bývalých královských měst Nymburka a Poděbrad, pro jejichž centrální části existuje od r. 1992 status městských památkových zón. Nebylo nic platné ani to, že památkové odbory obou měst vydaly svá stanoviska. Podstatné se ukázaly jen a jen místní kontakty a výsledky obtížných osobních jednání.

Nehodlám nostalgicky vzpomínat, ale jen přispět k odpovědi na „Vzhůru do pootevřených dveří – ale co pak?“ (*Frolík – Jiráň – Kuna – Mařík 2010, 715–717*). Pracovala jsem v Archeologickém ústavu od r. 1953 do 1991 a následně jako muzejní archeoložka v letech 1992–2009 v Polabském muzeu v Poděbradech. Jsem dnes nezávislá pozorovatelka s dlouholetou zkušeností v oboru, která může poskytnout užitečné informace a poznatky těm poctivým z nastupující generace, s nimiž se občas setkávám. V nich také vidím naději pro další rozvoj našeho oboru, který rozhodně musí zůstat ve svých základech historickou vědou, ať už její nezbytná prezentace veřejnosti umožňuje téměř nepřehledné množství aplikací. Opomíjet tyto aktivity, které např. J. Bouzek (2006, 152) nazývá „bavičstvím“, však nedoporučuji. I zde je nutno dodržovat odborně přijatelnou míru hypotetických sdělení a zvláště pro média není např. moudré vyhlášovat, jak nám nad objeveným archeologickým objektem ohromně rychle pracuje fantazie, ani podporovat aktivity nebezpečně hraničící s kýčem (např. noční přespávání dětí vedle kostrového hrobu s mečem). Je potřebné najít vhodnou hranici mezi popularizací vědy a její degradací. I co nejserióznější přístup k popularizaci oboru patří jistě do etického kodexu archeologa. Ostatně široká veřejnost vnímá archeologii především přes její artefaktovou složku (jak připomíná velmi trefně *E. Neustupný 2005, 382–383*), kterou se odlišuje od ostatních humanitních oborů.

Archeologie nesmí v žádném případě opustit kategorii vědecké činnosti (*Bouzek et al. 2010, 713*) a doufám, že se tak i přes skeptická varování nestane. Ostatně Česká republika podepsala (i když se zdržením²) v r. 1998 Úmluvu o ochraně archeologického dědictví Evropy, tzv. Maltskou konvenci, z r. 1992. Ta vstoupila 23. 9. 2000 v účinnost pro celé území ČR. Jejím cílem je „ochraňovat archeologické dědictví Evropy jako zdroj evropské kolektivní paměti a jako nástroj historického a vědeckého studia“ (celý text Úmluvy byl otištěn v *Archeologických rozhledech 52, 2000, 701–705*, i s příslušným komentářem J. Varhaníka). Nad to věřím, že není vhodné podceňovat tu část české inteligence, která znalosti historických věd považuje za součást všeobecného vzdělání.

Komentář k diskusním příspěvkům v *Archeologických rozhledech 43, 2010, str. 712–719.*

Skutečnost, že se sedm vysokoškolsky působících archeologů ozvalo a pojmenovalo některé problémy současné archeologické práce (*Bouzek – Gojda – Klápště – Macháček – Měřínský – Podborský – Vařeka 2010, 712–714*), lze jistě velmi vítat. Stejně tak, že organizace, na jejíž adresu padly jisté výhrady, tedy ARÚ AV ČR, ná-

¹ ISA – v současnosti zní celý název „Iniciativní skupina archeologů při občanském sdružení Veřejná archeologie“. Důvodem afilace k občanskému sdružení (kromě personálního propojení a programové blízkosti) byla též možnost občanských sdružení být připomínkovým místem pro tvorbu nových právních norem, což je možnost daná našim právním řádem zejména o. s. zaměřeným na životní prostředí, ale využitelná i v našem oboru. Skupina dále pracuje na návrhu novely archeologie ve stávajícím zákoně, neboť nepovažuje stávající právní rámec pro ochranu archeologického dědictví za nadále použitelný. Za informaci děkuji Michalu Burešovi.

² Na setkání ve Vallettě v lednu 1992, kde byl vyhlášen text Úmluvy, byl sice přítomen i zástupce ČR (tehdejší ředitel Odboru památkové péče, muzeí a galerií MK ČR PhDr. V. Razím), ale nebyl pro administrativní opomenutí vybaven příslušným pověřením, aby mohl dokument na místě podepsat. Oddálení podpisu nebylo tedy způsobeno odbornými důvody. K podepsání Úmluvy za strany ČR došlo až 17. 12. 1998 ve Štrasburku. Tehdy se stala ČR z pozorovatele aktivní účastnicí na různých návazujících mezinárodních jednáních (dle ústní informace ing. K. Kalvody, tehdejšího zástupce ředitele NPÚ).

sledně v periodiku, které vydává, zveřejnila prohlášení svých čtyř představitelů (*Frolík – Jiráň – Kuna – Mařík 2010, 715–717*). Posledního z dvanácti, který přispěl svým stanoviskem, M. Tomáška (*Tomášek 2010, 718–719*), je nutno připočítat k druhé skupině, protože je vedoucím archeologického odboru NPÚ teprve od r. 2010 a od devadesátých let nepřetržitě působil jako zástupce ředitele ARÚ pro oblast terénních výzkumů a památkové ochrany archeologického dědictví.

První myšlenka, která po přečtení obou příspěvků napadne snad každého v Čechách dnes činného archeologa, je údiv nad zvláštním funkčním promísením diskutujících. První příspěvek poukazuje zcela oprávněně na neuspokojivé praktiky terénního výzkumu a kritiku obrací mimo jiné směrem k ARÚ, jediné instituci, která byla odborným garantem při udělování povolení pro provádění archeologických výzkumů pověřeným organizacím dle platného památkového zákona. Při tom dva z podepsaných – Jan Klápště (UK Praha) a Martin Gojda (Západočeská univerzita Plzeň) – jsou zároveň zaměstnanci ARÚ Praha. Na druhou stranu ovšem ve zbývajících pěti jsou kolegové činní mimo vedení ARÚ též jako vysokoškolské učitelé nebo i jinak: Luboš Jiráň (Univerzita Pardubice), Jan Frolík (Pardubice, Opava, jmenovaný nad to pracuje ještě v ÚAPPŠČ), Jan Mařík (Plzeň) a Martin Tomášek je dále souběžně činný v ARÚ vedle funkce vedoucího odboru péče o archeologický fond NPÚ. To zmiňuji hlavně proto, že se zajisté za této situace nelze divit pracovnímu přetížení citovaných archeologů, na které si všichni kuloárně stěžují.

Je na místě nejprve si položit otázku: Co způsobilo, že jsme se ocitli na rozcestí, nebo je dokonce přešli nesprávným směrem, jak plyne z citovaných příspěvků, kde se nad to v prvním případě dokonce parafrázuje klasik ve smyslu, že je cosi shnilého v české obci archeologické. Především na tuto otázku musíme hledat odpověď, abychom dokázali určit další směřování.

Příčin byla nepochybně celá řada, ale jednu skutečnost považuji za zásadní, protože šlo o porevoluční postoje a celkové zaměření centrální a obecně respektované organizace. Tou byl bezesporu ARÚ AV ČR Praha a koncepce Evžena Neustupného, který se stal ředitelem na jaře 1990, a začal ji ihned uvádět v život. Proklamoval ústně ze své funkce i publikačně (*Neustupný 1991*) zásadu, že je nutné upustit od provádění velkých a nákladných systematických výzkumů a soustředit veškerou pozornost na nedestruktivní metody a jejich testování a především na vypracování nových teoretických přístupů. Jeho úvahy byly pochopitelné z důvodu jeho osobnostního založení i archeologické terénní praxe a možná i z hlediska tehdejších finančních zdrojů. Jelikož ve svých úvahách nemohl nepočítat s tzv. záchrannými výzkumy, neboť je v té době ještě dělaly expozitury ARÚ v Mostě a v Plzni i další ústavní pracoviště, např. základny na Závisti nebo v Bylanech, považoval za žádoucí, aby se i v těchto případech dělал výběr podle teoretických vědeckých požadavků. Tedy jinak řečeno: mohly by se tak řešit, podle jeho názoru, stejné problémy jako na neohrožených lokalitách. Tento postup dokonce nazval málo šťastným termínem „hospodaření s národním kulturním dědictvím“, a to „pomocí výběru“ v rámci záchranných akcí (*Neustupný 1991, 363–364*), což ovšem v praxi znamenalo nepřijatelnou redukci ante duem, tedy redukci předem neznámé množiny dosud nepoznaného, ale stavbami bez záchranných výzkumů k možnému zničení odsouzeného archeologického dědictví.

Není zde místo na komentář o praktických možnostech takto pojaté terénní archeologické práce, ale zjevně jsou negativní důsledky této koncepce. ARÚ, který byl v průběhu druhé poloviny 20. století vlajkovou lodí české archeologie svými početnými záchrannými a systematickými výzkumy i základními publikacemi a řadil se svojí úrovní a výsledky k významným západoevropským archeologickým institucím, se své dosavadní koncepce, zkušenosti i postavení zcela dobrovolně vzdal. Do dnešního dne se k „hospodaření s archeologickými památkami“ hlásí (viz „Pravidla archeologického výzkumu“). Už termín „hospodaření“ vyvolává však asociace z oblasti ekonomické, přesněji přímo finanční – nelze se pak divit, že se česká archeologie rychle dostala do zhoubného vlivu komerce. Představitelé ARÚ by se neměli podívat tomu, že někteří příslušníci nejmladší generace přicházejí s touto dikcí k jednání s investorskými subjekty. Jen obtížně nalézají prostor argumenty odborné a vědecké, dochází-li k matení pojmů. Domnívají se, že budou lépe pochopeni, neuvědomují si, že je pak s nimi jako s partnery také „komerčně“ nakládáno, což se negativně promítá do míry jejich obhajoby dosud nerozpoznané části archeologického dědictví, nad níž visí Damoklův meč, ať již v podobě zástavby, nebo vykradačů atraktivních movitých nálezů (viz níže). Věda nesmí být obchod.

Podle předpovědí a s podporou E. Neustupného začaly vznikat v r. 1991 nové instituce s pověřením provádět terénní výzkumy a v řadě případů se zapojila i muzea. Prakticky až po roce 1992 se začal plně uplatňovat zákon 20/1987 Sb., kdy investoři začali platit archeologické výzkumy, protože 1. 6. 1992 namísto nového památkového zákona vstoupila účinnost novely č. 242/1992 Sb., která změnila znění klíčového § 22, pokud šlo o podnikatelskou činnost; tehdy se podařilo obhájit i pojem „území s archeologickými nálezů“.

Do té doby platil záchranné výzkumy ARÚ z rozpočtu (respektive Akademie věd), tehdy ze státního plánu, a jen výjimečně přispívaly velké podniky, např. Severočeské doly nebo investoři díla Nové Mlýny pod Pálavou. Všechny poměrně početné záchranné akce, které se dělaly v expoziturách v Mostě a Plzni, i ty, které jsme podnikali ze základny ARÚ na Závisti, byly hrazeny z rozpočtu a prováděly je zaměstnanci uvedeného pracoviště za pomoci brigádníků, většinou studentů. Musím zdůraznit, že finanční omezení byla značná.

Ještě než mohla po revoluci začít nová pracoviště nebo muzea pokrývat společenskou potřebu a poptávku po záchranných výzkumech formou archeologických dozorů a předstihových výzkumů, spojených s rychle se rozvíjející výstavbou, přistoupil nový ředitel E. Neustupný k reorganizaci pražského ARÚ a silně personálně omezil nebo vůbec zrušil pomocné provozy, jako měřičskou skupinu, keramickou laboratoř, konzervační dílnu i kreslírnu. Při tom nemohl nevidět, že tímto směrem otevírá dveře soukromému podnikání, které dnes vnímáme jako nepřijatelné „servisní služby“. Jednání s investory bylo ponecháno na iniciativě regionálních archeologů, ale především na nově vznikajících pověřených institucích. Ať si ARÚ sebevíce přál odpovědně „hospodařit s národním kulturním dědictvím“, nebylo po této redukci a s novým pojetím archeologické práce v jeho moci plošně prosadit stanoviska týkající se památkové ochrany archeologických objektů, ba v mnoha případech byl vůbec rád, že se dozvěděl o stavebních záměrech v nějakém předstihu. Při tom zde byla tradice spolupráce s regiony, která se rovněž nyní programově zmenšovala.

Nyní krátký pohled do minulosti nikoli teoretický, ale praktický. Od padesátých let minulého století existovalo v ARÚ tzv. záchranné oddělení, kterým prošla od absolutoria téměř celá moje generace. Vedl je archeolog (Jan Rataj) a s ním spolupracovaly dvě administrativně fundované osoby, které se věnovaly ochraně archeologických památek dle tehdejších zákonů (dr. Vildová a K. Slepíčka, bývalí úředníci MK). Starali se hlavně o evidenci a ochranu důležitých lokalit (hradišť, mohylníků, zaniklých tvrzí apod.). Tehdy byl ve spolupráci s MK vytvořen základ pro seznam archeologických kulturních památek, který se rozhojnil v sedmdesátých a na počátku osmdesátých let. V té době řídil referát památkové ochrany v ARÚ archeolog a právník Milan Princ, který měl též podíl na přípravě známého zákona 20/1987 Sb. Tyto skutečnosti zmiňuji hlavně proto, že za éry všech čtyř poválečných ředitelů ARÚ byla archeologická památková péče řešena samostatným útvarem a kvalifikovanými odborníky, kde nechyběl právník, který se orientoval v jednání s institucemi památkové péče, MK a dalšími dotčenými orgány státní správy a samosprávy.

Nyní odbočím z minulosti do současnosti, právě v souvislosti s hledáním řešení některých nynějších problémů. Po revoluci se situace změnila, ale o to spíše je potřeba takové řešení, kdy by archeolog byl při jednání s investory (často reprezentovanými právníky) zastoupen úředníkem s odpovídajícím vzděláním a velmi dobrou komunikační dovedností. Ten by mohl následně být vedoucím výzkumů ku pomoci s administrativou, která s příslušným jednáním souvisí. Pak by se nemělo stát, že v průběhu výzkumu se mění ceny např. za zpracování a nedodržují se termíny ani dohody. Pověřená osoba by neměla jiné starosti než na tuto stránku výzkumu dohlížet a administrativně kontrolovat průběh akcí a umožnit odborným pracovníkům věnovat se nerušeně archeologické výzkumné práci. Námitka, že na takové řešení chybí mzdové fondy, by nemusela platit, pokud by se uvážila nutnost změny koncepce ARÚ AV ČR Praha, v. v. i., jako jedné z pověřených organizací k provádění terénních výzkumů pro investory. Ta by podstoupila jistou reorganizaci práce na základě nových potřeb. ARÚ je sice v určitých směrech zastupitelný pověřenými organizacemi, ale na rozdíl od nich disponuje jedinečnou databází, unikátní odbornou knihovnou a především společenským renomé jako instituce zřízená Akademií věd ČR. V posledních čtyřech letech je sice patrná poněkud větší terénní aktivita, ta však podle mého názoru vyznívá poněkud váhavě.

Nechtěla bych být podezírána z přemíry tradicionalismu. Vím přirozeně, že je třeba věnovat pozornost i teoretickým proudům našeho oboru, ale vyvstala už jednou taková společenská objednávka, kterou je třeba operativně řešit. K rozvoji oboru přece získávání nových terénních poznatků v podstatné míře přispívá.

Ministerstvo kultury sice v r. 1993 zřídilo nová, regionálně pojatá pracoviště (ÚAPP), kam přešli někteří zaměstnanci z ARÚ (pracoviště Závist) a z expozitury z Mostu i Plzně, ale na počínající stavební boom to nestačilo. Navíc návrh systému archeologické památkové péče zůstal nedokončen a ÚAPP nikdy nedocílily u zřizovatele plné pokrytí svého rozpočtu, na rozdíl od regionálních památkových ústavů, následně centralizovaných do NPÚ. Poptávku po záchranných archeologických výzkumech vykryly následně soukromé subjekty jako Archaia, Archeos a další, které dostaly oprávnění k provozování výzkumů na ohrožených lokalitách jako obecně prospěšné společnosti nebo občanská sdružení. Do stejné aktivity se zapojila i muzea, ve kterých pracoval archeolog a která dostala oprávnění k provádění terénních výzkumů na základě doporučení ARÚ od MK. Tyto organizace stále fungují pod vedením odpovědných odborníků, i když i zde došlo během let k různým reorganizacím. Ústavy archeologické památkové péče přešly po čase z pravomoci MK pod správu jednotlivých krajů a působí na cca 60 % území ČR. Nakonec se většina z nich proměnila do právní formy veřejné výzkumné instituce stejně jako ARÚ. Osvědčily se sice a lze je považovat za základ institucionálního systému archeologické památkové péče, přestože často neměly dostatečné kapacity ke zpracování a zhodnocení objevených archeologických situací a někdy jen omezený prostor k uložení nálezů. Všechny tyto skutečnosti vedly k tomu, že mnoho výzkumných aktivit nebylo dosud náležitě zpracováno, vyhodnoceno a publikováno. Tento závažný fakt nesporně přispívá k určité stagnaci současné české archeologie. Je jistě krásné přečíst si postulát, vyvěšený na citované internetové stránce ARÚ, který požaduje předávání materiálu do sbírkotvorných institucí. Nezmiňuje se však obecně známý fakt, že takové instituce, které by disponovaly volnou depozitní kapacitou, jsou velmi řídké, ne-li žádné. Dokonce ani sám ARÚ ve všech případech nálezy nepředává a bývalá základna na Závisti slouží stále jako přechodný depozitář. Tak

se stává, že některé o. p. s. ukládají archeologické nálezy v dalších prozatímních depozitářích, u nichž není k dispozici centrální evidence. S tímto problémem ovšem úzce souvisí právě zpracování a celkového zhodnocení výzkumů. Co je komu platná zásada, že nálezové zprávy uložené v ARÚ jsou volně po určitém stanoveném čase k publikaci, když není garantován přístup k vlastním nálezům, pokud je vůbec známo, kde jsou uloženy? Zde jde, podle mého názoru, o „hospodaření“, kterému je nutno věnovat mimořádnou pozornost, protože jde o veřejný movitý majetek. To samé ovšem platí i pro uložení a hlavně evidenci písemné, měřičské, fotografické a původní elektronické dokumentace, která je součástí archeologického výzkumu. „Pravidla archeologického výzkumu“ uvádějí sice povinnost ukládání „do archivu“, ale neřeší, jak by měla vypadat celková organizace např. v návaznosti na uložení vlastních nálezů, jejich katalogizaci i publikaci. Jak známo, muzea archivují i jiné dokumenty než jen archeologické. Při tom je tento problém obecně pocíťován jako velký handicap a na potřebu řešení už bylo před časem poukázáno (Kordiovský – Měřínský 2005).

Od devadesátých let vyřizoval památkový referát ARÚ evidenci výzkumů a muzejní archeologové dostali možnost založit si archeologické regionální komise, kde jsme se setkávali i s pracovníky NPÚ a mohli jsme si vyměnit vzájemně informace. Jinak se každý musel zařídit, jak uměl. Jak velká byla na konci devadesátých let a počátkem tohoto tisíciletí aktivita na předstihových výzkumech ARÚ jsme se dozvíдали ze stručných přehledů. Pamatuji se, že jich mnoho nebylo a jen výjimečně šlo v této době o větší areály. Stále platila základní orientace na nedestruktivní metody. Ústav nedisponoval zvláštním oddělením, které by operativně zasahovalo. S údivem jsem zaregistrovala, že byl v letech 1996–2002 na záchranné výzkumy přijat britský archeolog, který jistě byl erudovaný a obětavý, ale zcela pochopitelně mu chyběly regionální znalosti a komunikační schopnosti.

V lednu r. 2007 padlo rozhodnutí Středočeského kraje o zákazu provádět záchranné výzkumy institucemi zřízenými SK, čímž byly ukončeny terénní archeologické aktivity většiny středočeských muzeí. Ta mohou dělat nadále jen akce, které nejsou investorské (tedy prakticky pouze výzkumy, spojené s rodinnými domky, které následně platí SK). I když se ARÚ už konečně též zapojil do velkých aktivit (např. obchvat Kolína), toto nařízení SK v nemalé míře přispělo k rozšíření tzv. servisních organizací, neboť kapacity pověřených organizací nestačily. Území současného Středočeského kraje bylo permanentně od pravěku osídleno a od revoluce zažívá obrovský stavební rozvoj, provázený ničením archeologických památek. Toto nešťastné rozhodnutí rady SK má pro středočeskou archeologii velmi neblahé následky. Pokud snad mělo toto opatření plošně fungovat proti korupci, tak po čtyřech letech se ukazuje, že bylo spíše kontraproduktivní.

Nerada bych vyvolala dojem, že nechápu snahu ARÚ vědecky se co nejlépe profilovat, získat potřebné granty a splnit všechny stanovené termíny, ale pro vzpomínanou dobu bylo potřeba nějaké profesionální autority a tato potřeba se ani dnes nezmenšuje. I pro nespokojené investory znamenalo něco jiného stanovisko ARÚ AVČR než místního muzea. Dobře však dovedu pochopit to, na co si stěžují představitelé ARÚ Praha (Frolík – Jiráň – Kuna – Mařík 2010, 716) – „s jakými obtížemi se před vrcholnými památkovými orgány obhajuje zdánlivě zcela samozřejmé stanovisko, že záchranný archeologický výzkum je vědeckou činností, která musí být prováděna na odpovídající odborné úrovni.“ Není však podle mého názoru jiné cesty, než se znovu a znovu o pochopení pokoušet a při tom důsledně trvat na vyloučení aktivit těch organizací, které „dlouhodobě porušují uzavřené dohody a vrhají tak na naši práci obecně špatné světlo“. Obávám se, že právě taková síla, která by popsane zásady prosadila, zde stále chybí.

Česká archeologie a nelegální užívání detektorů kovů

V souvislosti s krizí české archeologie se musím zmínit ještě o jednom problému, nad kterým se v ČR profesně i legislativně přešlapuje. Tím je 20 let trvající vykrádání a ničení významných archeologických lokalit soukromými osobami s pomocí detektorů kovů. I tento problém je sice zmíněn v citovaných Pravidlech archeologického výzkumu, avšak jen poněkud decentně: „Archeolog se nesmí podílet na nelegálním obchodu s archeologickými nálezy ani nesmí jinak podporovat či propagovat nelegální aktivity v oblasti získávání archeologických nálezů“.

Takovéto vypořádání se s obrovským problémem současné celoevropské archeologie, jakým je plundrování archeologických lokalit detektoráři, považuji za alibistické a zcela nedostatečné, neboť se vyhýbá jasnému pojmenování, o jaké nelegální aktivity jde. Přechází skutečnost, že neoprávněné používání detektoru kovů je postížitelné na základě trestního zákona (č. 40/2009 Sb.). Jde dle § 228 odst. 1 o poškození cizí věci, kde ten, „kdo zničí nebo učiní neupotřebitelnou cizí věc a způsobí tím na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou, bude potrestán odnětím svobody až na 1 rok, zákazem činnosti nebo propadnutím věci nebo jiné majetkové hodnoty“ a v odstavci 3 je stanoveno: „odnětím svobody na šest měsíců až 3 léta bude pachatel potrestán, spáchá-li takový čin na věci, která požívá ochrany podle jiného právního předpisu nebo způsobí-li takovým činem značnou škodu.“ Stejně tak je nelegální používání detektorů kovů postížitelné podle platného zákona o státní památkové péči č. 20/1987 Sb. ve znění dalších zákonných dodatků jmenovitě zákona č. 307/2008 Sb. a zákona 223/2009 podle právního stavu s účinností ke dni 28. 12. 2009. Zde je uvedena za ne-

oprávněné provádění archeologických výzkumů – pro právnické i fyzické osoby podnikající § 35, odst. 2 písm. g, pro fyzické osoby nepodnikající § 39 odst. 2 písm. g – pokuta do 4 milionů, a dále za provádění neoprávněných výkopů na území s archeologickými nálezy (pouze pro fyzické osoby nepodnikající, § 39 odst. 1 písm. f) pokuta do dvou milionů. Neoprávněných výkopů je vidět hodně, dokonce i v publikacích se na to upozorňuje s příslušnými snímky. Proč nejsou tato ustanovení využívána, opravdu nedovedu pochopit. Zákonnými ustanoveními disponujeme a k etice českého archeologa 21. století musí přece patřit snaha zabránit ničení archeologických nalezišť hledači pokladů a neváhat podat trestní oznámení. Zastížení dotyčných přímo na místě by neměl být pro policii problém, samozřejmě v součinnosti s archeology. Nelze se jim ovšem cíleně vyhýbat a naopak je nutno nastavit svůj pracovní čas eventuálně i na víkendy či na noc, pokud je pravda, že chodí vykopávat archeologické nálezy na významné lokality v této době. Pokud mohou být snad dokonce i ozbrojeni, což jsem slyšela jako argument, že je riskantní se angažovat, pak bych čekala, že v právním státě se lze dovolat příslušné policejní ochrany. Možná, že by pomohlo i vydat oficiální prohlášení s upozorněním, že už není na pořadu dne diskuse, zda jde o trestný čin nebo jen o volnočasovou nezávadnou aktivitu. Jde i podle našich současných zákonných ustanovení o trestný čin.

Při tom jde o fenomén, s nímž bojuje většina států světa. Na rozdíl od nás byly však už v řadě států uzákoněny postupy, které tuto činnost explicitně definují a zakazují nebo povolují za jasně stanovených podmínek a nedodržení je stíháno vysokými pokutami. Ostatně i ve výše zmíněné Maltské konvenci stojí v článku 3, že se má „učinit používání detektorů kovů a jakýchkoli jiných detekčních zařízení nebo postupů archeologického výzkumu předmětem specifického předchozího oprávnění, kdykoli s tím počítá vnitřní právní úprava státu.“ Důvodová zpráva k Maltské konvenci vysloveně upozorňuje na nebezpečnost používání detektorů kovů jednotlivci pro nelegální vykopávky. Jinak řečeno, užívání detektorů by mohlo být vázáno na držení zvláštního průkazu (jako např. u stříelných zbraní je zbrojní pas), a tak by se mnohé před devastací mohlo ochránit. Bohužel v tomto ohledu nám v ČR stále chybí ona „vnitřní právní úprava“.

Připomenu některá opatření platná už mnoho let v řadě evropských zemí. Slovenský zákon č. 49/2002 o ochraně památkového fondu ve znění nejnovějších předpisů v § 39 odst. 6 uvádí, že „nepovolené výzkumy na kulturních památkách, památkových územích, archeologických nalezištích, ... přemísťování nálezů a vyhledávání pomocí detekčních zařízení se zakazuje“. Pokud kdokoli toto ustanovení poruší, může být pokutován až do výše 200 000 euro. V dalších evropských státech se o detektorech zmiňují právní předpisy v souvislosti s nelegálními výzkumy a jejich užívání se buď zásadně zakazuje, nebo je vázáno na povolení určených státních orgánů, za předpokladu odborné kvalifikace žadatele. V Polsku může povolit používání detektoru kovů výlučně státní orgán, kterým je krajský konzervátor. V Německu je ponechána úprava ochrany památek a archeologických výzkumů na jednotlivé spolkové země, při čemž ve většině platí povolovací princip. Stejný systém mají v Rakousku. Ten, kdo nemá povolení Rakouského spolkového úřadu a vyhledává archeologické předměty pomocí detektoru, dopouští se přestupku nebo trestného činu. Francouzský zákon z r. 1989 a jeho vykonávací dekrét stanovuje zákaz používání detektorů bez svolení prefekta. Rovněž Slovinsko, které se inspirovalo v r. 2008 francouzskou zkušeností, vyžaduje povolení od kompetentních orgánů a za porušení zákona je stanovena pokuta až do výše 40 000 euro. Ve Francii a ve Slovinsku je při nákupu detektoru kovů nedělitelnou součástí i upozornění o zákazu neoprávněného užívání, o sankcích a důvodech, které k tomuto opatření vedly. V některých státech je i omezena reklama na detektory kovů. V Irsku je zakázané užívání detektorů na území zapsaném do seznamu archeologických památek. Pozoruhodná je i skutečnost, že jak v Irsku, tak ve Velké Británii platí při ilegálním přistížení na archeologické lokality s detektorem kovů presumpce nezákonného jednání, tedy důkazné břemeno leží na detektoráři.³

Jak všichni víme, jde v Česku o aktivity velkého rozsahu, při kterých se ničí vysoké historické hodnoty. Nejde o desítky, ale tisíce předmětů, často z prostor vyhlášených jako národní kulturní památky a archeologické rezervace, ale všechna právní ustanovení na ochranu archeologického památkového dědictví se otevřenému a správnému pojmenování aktivit detektorářů vyhýbají. Ačkoli se v zásadě shodneme všichni na tom, že toto kopání a ničení archeologických lokalit je zavrženíhodné a jejich bezohledné rabování je naprosto odpudivé, stále se vynořují hlasy, že všichni nejsou členy rabovacích společenství a zajímají se např. jen o militaria, a co při tom náhodně najdou, to přinesou. Snažíme se v nich vidět něco jako archeology amatéry a přemýšlíme, co za poznatky bychom mohli pro obor z jejich činnosti nového získat (*Smrž 2006, 322; Lutovský – Stolz 2001, 575–576; Vích 2006, 303*).

Musím se přiznat, že jsem také před lety takto uvažovala, ale svůj názor jsem postupně změnila po zkušenostech, které jsem zažila. Např. jsem se před časem seznámila s jednou dvojicí detektorářů a ti mi nabídli, že budeme chodit společně a když něco najdou, hned mi to odevzdají a já zaměřím a popíši situaci. Musela

³ Více informací lze dohledat v článku Tomáše Michalíka „Detektoristi – hrobáři archeologie?“, který vyšel v časopise *Historická revue* 29. 12. 2009 a je umístěn na internetu (<http://www.historicka-revue.com>). Podotýkám, že autor je právník a archeolog, který se věnuje právní agendě archeologie. Je zaměstnancem Ministerstva kultury SR, odboru ochrany památkového fondu. *Historická revue* je uznávaný časopis, v jehož redakci zasedá za obor archeologie prof. dr. T. Štefanovičová.

jsem se přizpůsobit jejich požadavku práce jen o víkendech, ale dohoda fungovala hlavně v situacích, kdy se chystal nějaký předstihový výzkum ve městě a stavební parcely prošly před tím už demolicí nebo menší skrývkou horní vrstvy. Osvědčili se i ve sklepech, kde byla hliněná podlaha. Jen několikrát jsme byli na polích, odkud existují starší nálezy, a pokud se něco našlo, zapsala a zaměřila jsem polohu. Tvrdili svorně, že nikam jinam nechodí, ale nakonec se nechali chytit na významném slovanském hradišti Dřevíc i s nálezy a ještě se na mne odvolávali. Dokonce připustili, že tam chodí už 10 let a slíbili odevzdat nálezy. To ovšem neudělali. Na vrchu Chotuc u Křince, kde se chystal výzkum před stavbou vodojemu, jsme chodili s detektorem poměrně dlouho, aniž jsme měli sebemenší úspěch. Důvod jsem poznala v okamžiku, kdy jsme začali kopat a otevřeli první sondy. Kopec zřejmě už před tím vysbírali detektoráři. Zda ti, které jsem znala, nebo jiní, to neodhadnu. Pravděpodobně i více. V lese jsme je zahlédli, ale vyhýbali se nám. Pravidelně nám však lezli do sond, kde i kopali, nemohli jsme jít ani na oběd a o víkendech je honili stavební dělníci, pracující na stavbě vodojemu. Zažila jsem i nadávky, když se dostavily do muzea dvě osoby s padělkem keltské mince a chtěly ode mne určení a dobrozdání, že jde o originály, a mohla bych pokračovat výkladem o rozkopaném poli u Kostomlat n. L., kde jiní místní detektoráři objevili „novou lokalitu z doby římské, kterou nemohou prozradit, protože na ni mají autorské právo“! J. L. Píč by se divil, jeho první povrchové sběry sice nedoprovázela výbava detektory, on ale vše zaznamenal, šla jsem tedy najisto. Pole bylo rozhrabáno strašným způsobem a na povrchu leželo několik železných předmětů, které se zřejmě nehodily do sbírky. O zkušenosti s detektoráři v devadesátých letech na Závisti ani psát nebudu, ale rozhodně tam nechodili amatérští archeologové.

Podobné zkušenosti byly popsány a obsáhlá debata se vedla v Archeologických rozhledech naposledy před pěti lety (Čižmář 2006; Křivánek 2006; Waldhauser 2006; Vencl 2006, 307; Šedo 2006; Vích 2006, Smrž 2006). Celé uspořádání příspěvků charakteriticky zahájil článek o pozoruhodné lokalitě Němčice, obchodním a industriálním centru doby laténské (Čižmář – Kolníková 2006). Je věnován sbírce, kterou shromáždila dvojice místních patriotů-detektorářů a předala ji ke zpracování a uložení do Moravského zemského muzea. Měl zjevně navodit povzbudivý názor, že jde díky detektorářům přijít k pozoruhodnému a historicky neobyčejně nosnému souboru nálezů, a tedy i k novým teoretickým pohledům. To může být v některých případech pravda, zvláště když jde o tak jedinečný objev, jakým jsou Němčice. Za ideální návod k napodobení jej však považovat nelze. Stačí si přečíst další příspěvek M. Čižmáře (2006, 284–285), ve kterém líčí celou anabázi jednání s nálezci, neurvalými detektoráři i s vlastním terénním výzkumem. To bylo dílo jednoho odvážného muže, který nad to požíval v regionu vážnosti a dostalo se mu proto podpory (jinak bohužel řídké) od Odboru památkové péče Olomouckého kraje i od Kriminální policie ČR, místních policejních orgánů i místní státní správy. I on musel postupovat diplomaticky vůči svým oznamovatelům, ačkoli se jednalo o poučené archeologické amatéry, kteří na místa chodili ještě před tím, než se vyzbrojili detektory. I oni nejprve dodávali nálezy po částech a „k dokumentaci“. To co následovalo po tom, kdy se sami střetli s profesionálními a pogramotnými lupiči pokladů, kteří je fyzicky ohrožovali, je nakonec nejspíše přesvědčilo, že svoje sbírky předali do Moravského zemského muzea v Brně. Zda opravdu všechno, za to by asi nedal hlavu ani Miloš Čižmář, ale v celkovém kontextu to zase není tak důležité. To, že se mu následně podařilo získat finance na provedení odborné prospekce, považuji v našich poměrech za úctyhodný výkon, neboť i on čelil nevybraným výhrůžkám, kterým by se každý z nás nejspíše nedokázal vystavit. Popsané události se odehrály především v letech 2002 a 2003 a prospekce a hlídání pokračovaly i v letech 2004 a 2005. Už v roce 2002 inicioval M. Čižmář podání návrhu Akademie věd ČR Ministerstvu kultury ČR na prohlášení lokality Němčice kulturní památkou. Toho se však dočkal teprve po dlouhých osmi letech, v roce 2010. Lze vůbec pochopit, jak to je možné? Při tom jde opravdu o mezinárodně významnou a zcela jedinečnou lokalitu. M. Čižmář však i dnes konstatuje, že tato skutečnost neměla na ochranu velký vliv a rabuje se zde dále. On sám se však věnuje vlastním preventivním průzkumům na dalších vybraných okolních lokalitách. O této prospekci podává v posledních letech informace do Přehledů výzkumů, kde se mimo jiné snaží i o odhady kvantitativního úniku archeologických informací na příkladu nálezů římských spon. Některé zajímavé nálezy získané detektory publikoval.

Velmi jsem přemýšlela o tom, proč stále někteří kolegové argumentují tím, že česká profesionální archeologická komunita není vůči detektorářům jednotná. Myslím, že v zásadě to tak není. V každém příspěvku, i když se třeba následně nějak přimlouvá za spolupráci s „hodnými“ detektoráři, se úvodem dočteme, že nelegální používání detektorů kovů způsobilo na světovém archeologickém dědictví nevyčíslitelné škody, které dále narůstají. V tom jednotní jsme. Je však mimo diskusi, že dost pozdě hledáme cesty, jak těmto ztrátám nadále učinit přítrž. Jednou z cest je nepochybně cílená prospekce na zvláště ohrožených lokalitách, jako tomu bylo v Němčicích.

Stále nemohu pochopit, proč se v Čechách s prospekci na důležitých archeologických lokalitách tak otálelo. Proč nejslavnější keltské oppidum Stradonice u Berouna, které se stalo prvním cílem detektorářů už na počátku 90. let, nebylo uchráněno alespoň tímto způsobem, když už všechny pokusy zabránit nelegálnímu kopání vycházely do prázdna. I po pěti letech stále platí vyjádření R. Křivánka, že „všude viditelný nulový stav památkové péče je deprimující“ (Křivánek 2006, 314–315, obr. 1). Při tom jde o jedinou alespoň trochu

úspěšnou metodu, kterou lze zamezit nejhorsím kulturním ztrátám a která je běžně užívána ve státech EU. Víím, že některé pokusy zde byly a připomenou případ hradiště Obří hrad u Studence (*Waldhauser – Frána – Slabina 2001*, 452–455). Tato pozoruhodná šumavská lokalita, známá nálezy stříbrných keltských mincí, se stala cílem opakovaných návštěv detektorářů na konci devadesátých let. Malá prospektorská akce profesionálních archeologů za pomoci detektorů zde proběhla v r. 1999, ale další se už neuskutečnila, protože byly zaznamenány padělky mincí, zakopané zřejmě detektoráři, aby zvýšili cenu svých nálezů, které prodávali do ciziny. Čili další velmi negativní fenomén pro nějakou spolupráci s touto skupinou lidí (*Militký 2001*).

Až v letech 2001–2004 došlo konečně k první větší prospekci na Plešivci. Provedli ji pracovníci ARÚ Praha ve spolupráci s Hornickým muzeem v Příbrami, a to v rámci poskytnutého vědeckého grantu. Hradiště z doby bronzové, které proslulo objevy nejméně 10 depotů bronzů buď přímo uvnitř opevnění nebo v přímém sousedství vrchu, vykazuje v současnosti dobře viditelné stopy kopání a hrabání hledačů s detektory. Výsledky prospekce byly však, pokud jde o kovy, negativní. Jen mimo vlastní hradiště v prostoru mýtiny pod Starými vraty byla nalezena na jednom místě skupina drobných měděných slitků, potvrzujících místní metalurgickou aktivitu (*Křivánek – Kuna – Korený 2006*). Buď se pracovalo ve srovnání s detektoráři s horší technikou, nebo se už přišlo pozdě a kovy byly vysbírány. K druhé alternativě se kloní autoři projektu. Při pohledu na celkový plán (*Křivánek – Kuna – Korený 2006*, obr. 6) je však patrné, že plocha vyčleněná k prospekci pokrývá jen část rozsáhlé lokality a místa zkoumaná magnetometricky nedělají vždy dojem systematicky cíleného záměru, jak by se u čtyřletého projektu dalo očekávat. Prochodila jsem lokalitu v souvislosti s menší akcí při proražení opevnění recentní cestou na severní straně hradiště v r. 1985 a překvapuje mne, že detektorem byl např. zkoumán vnější pás podél hradby, ale poměrně velká plocha na vnitřní straně za hradbou byla ponechána bez průzkumu. Stejně tak mne udivuje, že nebyla věnována rozsáhlejší pozornost prostoru pod Velkou skálou při severozápadním kraji hradiště, kde měly být už v r. 1866 objeveny zbytky metalurgického zařízení, snad slévačské pece, ze které byl vyzdvížen slitek bronzoviny o váze 17 kg. V něm měly být ještě dobře patrné pozůstatky částečně roztavených nástrojů, zejména srpů. V poloze U Starých vrat, u jižního vstupu na předhradí, byl v r. 1872 nalezen při dobývání pařezů kotlík, obsahující různé ozdoby, nástroje a zbraně a zde také byly objeveny při popisované prospekci jediné nálezy slitků. Při vysazování stromu v r. 1925 se přišlo v jižní části hradiště na další depot. Bohužel tento prostor nebyl do prospekce zahrnut. Uvádím tyto podrobnosti proto, že chci podtrhnout nadregionální význam Plešivce jako metalurgického a jistě i obchodního centra z mladší a pozdní doby bronzové. Intenzita sídelních stop je zjevně na různých místech rozdílná, ale zatím provedené malé sondáže neumožňují obecnější představu (*Krušinová – Korený 2011*). Je proto škoda, že se v rámci prospekce otevřela jen malá sonda (2 × 5 m), ve které bylo skalní podloží zachyceno už v hloubce 20 cm.⁴ Hradiště sice zaniklo při nějaké katastrofě, kdy shořelo i opevnění (*Motýlková 1992*), ale zdejší osídlení trvalo dostatečně dlouho, aby negativní výsledky popsané prospekce nebudily jistou míru skepse a zároveň naděje, že vše není ještě ztraceno. Existuje jedna hypotéza, která by mohla vysvětlit absenci intenzivních sídelních stop v blízkosti metalurgických aktivit. Tato činnost byla nejen rozsáhlá, ale nepochybně i specializovaná s patřičnou mírou utajení užívaných postupů. Výrobky byly exkluzivní. Hora byla tabu pro nezasvěcené obyvatelstvo, a proto zde ani nemohlo být profánní sídliště. Do jaké míry lze v objevených depotech vidět votivní dary, nebo prostě jen majetek ukrytý před uloupěním, lze těžko rozhodnout (*Čtverák– Lutovský– Slabina – Smejtek 2003*, 272–278, hlavně 277). Bohužel nelegální výkopy dále ničí jedinečnou pravěkou lokalitu, která by mohla přinést významné výsledky pro pochopení ekonomických i sociálních vztahů v mladší době bronzové.

Většina českých archeologů se v současné době zjevně přiklání k potřebě regulace činnosti detektorářů, jak dokazují stovky podpisů připojených pod Jihlavské memorandum, kde je tento požadavek mimo jiné také vyjádřen. Je nutné najít takové normy, které by nevyloučily spolupráci s amatérskými archeology, kteří si v současné době obstarají detektor, ale s nějakou institucí spolupracují už většinou mnoho let a často od raného mládí chodili po orbě sbírat na polích archeologické nálezy nebo hlásili různé stavební aktivity. Jsem rovněž toho názoru, že bychom neměli zapomínat, že náš obor vyšel z amatérské archeologie, a této laické základny bychom se neměli zbavovat (*Čížmář 2006*, 286). Po zkušenostech, které jsem sama udělala a které byly v odborné literatuře podrobně popsány, bych ovšem nikdy nespolehala na nějaký tým „zaučených detektorářů“, kteří by měli s ohledem na své výborně fungující a náležitě vyladěné přístroje provádět prospekci na významných a jinými bezohlednými nájezdy ohrožených lokalitách. V dubnu letošního roku mi totiž jeden detektorář volal, že jsou konečně „v pohodě“, protože jsou členy sdružení, které s detektory může chodit, neboť to povolilo Ministerstvo vnitra ČR! To samozřejmě musí povolovat ustavení každého sdružení v ČR, ať provozuje jakoukoli činnost. Nevím, zda tam mají explicitně napsáno hledání archeologických nálezů detektorem kovů, ale nesporně si tak povolení MV vykládají. To je jistě špatné, neboť tím vlastně dostávají i povolení k „poškození cizí věci.“ Aby mne přesvědčil, odvolal se na ARÚ a J. Maříka, který je

⁴ Nerada bych vypadala komisi, ale nedá mi to nedoporučit, aby se příště, až se bude uvažovat o položení nových sond, archeologové vyzbrojili geologickým vrtákem.

údajně už v loňském roce pozval na průzkum Libice. Letos se má tato aktivita opakovat a na podzim se přesunou na Dřevíč. Dodal ještě, že budou náležitě zaučeni. Následně jsem pátrala mezi kolegy a zjistila, že je to pravda a že stejná akce se už měla odehrát i na Trísově. Takové jednání mne dost konsternovalo, i když si pohnutky představit dovedu. Skupina disponuje vynikajícími přístroji a oni sami s nimi dovedou výborně zacházet, ale varovala bych před tím, považovat je za archeology amatéry. Nakonec tento zmíněný detektorář pravil, abych nebyla smutná, že k tomu muselo dojít, že se můžeme ve svobodné zemi svobodně pohybovat. Oni že zajímavé předměty najdou a archeologové mají radost též, mají co publikovat, napíší své články a dostanou body. Vidím v popsané aktivitě realizované plány, které si už před pěti lety představoval M. Kuna (2006, 327). Napsal tehdy: „V rámci aktivního postoje by archeologové mohli např. usilovat o to, aby jistá část soukromých uživatelů byla zaškolená a vtažena do rámce regulérního archeologického výzkumu. Lze si představit, že oprávněné instituce nabídnou spolupráci těm soukromým uživatelům detektorů, kteří jsou ochotni respektovat smluvní pravidla.“ Přiznám se, že si to představit nedovedu právě s ohledem na svoje regionální zkušenosti. Bohužel nevím, zda byl už zaveden tehdy rovněž proklamovaný status vyškolených „dobrovolných odborných spolupracovníků“, kteří by byli za svoji práci nad to honorováni (Kuna 2006, 327). Tento a další náměty, které byly vypracovány v rámci vědeckého grantu uděleného ARÚ AVČR, jsou logické a vynalézavé. Míjejí však bohužel realitu, proč se tito lidé detektory vybavili. Oni sice budou zdůrazňovat radost, vzrušení a odraťování od stresů všedního dne, ale vždy jim půjde především o to najít něco, co má hmatatelnou finanční hodnotu. Jednoho dne přinesou ukázat třeba mailonek z 19. století a po chvíli se podřeknou, že jej našli na pláži u Máchova jezera po sezóně. Jaká je zde důvěryhodnost? Je tak těžké pochopit, že hledání cenností je živí? Řada z nich jinde nepracuje. Nikdo je delší dobu nezná, vystupují většinou anonymně, domluva je obtížná a riziko podvodu a utajení je trvalé, i když se na tu osobu s detektorem přímo díváte. Je to jako s kapsáři, okradou vás a ani o tom nevíte. Ani skutečnost, že někdo vyměňuje nebo prodává archeologickou literaturu, neznamena, že jde o amatérského archeologa, bohužel. Sběrka jako sbírka, stejná jako repliky předmětů získaných detektorem třeba ze Závisti, které bylo možno jednu dobu koupit přes internet. Pokud by dostal do ruky tento text snad někdo, kdo je „slušný“ detektorář, tak se mu omlouvám, ale nepoznala jsem takového. Do člověka nevidíte a lákadlo najít a prodat za statisíce korun např. zlatý keltský kruh z depotu s mečem, může zmařit jak dobré úmysly, tak přijatá „smluvní pravidla“ (Waldhauser 2006).

K výše navrhovanému statutu „dobrovolných odborných spolupracovníků“ se soukromými detektory si dovolím připojit vážné varování. Mám obavy, aby nebyl v dobré víře praktikován nějaký konstrukt, který by se následně (a pravděpodobně brzy) stal obdobným problémem jako dnešní tzv. servisní organizace.

Přesto se však přimlouvám za to, aby byly nálezy od detektorářů přebírány, pokud je přinesou nebo alespoň půjčí k dokumentaci, a aby se předmětům dostalo i publikačních možností. Ovšem s naprosto jasnou informací, že byly objeveny detektorem kovů, neboť jejich validita je omezená, a je dobré je proto odlišovat od ojedinělých náhodných nálezů, získaných před objevením detektorů. K té radosti, kterou údajně budeme všichni pociťovat z výše popsané spolupráce, se mi vybavuje krásný bonmot Z. Smrže: „Ať se člověk s malomocným objímá nebo s ním zápasí, vždy se nakazí“ (Smrž 2006, 321).

Archeologové se dostali do nerovnoprávního postavení už jen tím, že detektorářů je mnohonásobně více. Pokud nebude v zákoně jasně řečeno, že chození s detektorem a kopání na archeologických lokalitách je zakázáno, případně povoleno pouze za určitých stanovených okolností, situace se nezmění. Argumentace, že loupeživé bandy budou archeologické památky stejně drancovat dále a nic je nezastaví, protože dělají mimo jiné i v noci a mají stále šanci získat za své „poklady“ milionové částky, nemusí platit. Pokud budou sankce dost vysoké, tak si mnozí rozmyslí riskovat. A my budeme moci alespoň ty nejohroženější lokality v předstihu prozkoumat. A především se alespoň významné lokality dočkají nápisů, že jde o místa, kde je chození s detektorem ze zákona zakázáno. Na takovou informaci bude i policie jinak reagovat, stejně jako média. Aktuální stav slavného stradonického oppida rozkopaného detektoráři je ostudou české archeologie.⁵

Lze zajisté souhlasit s pobídkou, abychom se více snažili informovat veřejnost o kulturním významu archeologického dědictví (Kuna 2006, 326). Ještě bych si ji však dovolila doplnit. O problémech ochrany archeologického dědictví před nelegální aktivitou detektorářů by měly být soustavněji informovány orgány státní správy, a to kompetentními památkovými institucemi. Jednotlivě to sice děláme, ale zjevně tudy stále cesta nevede. Jako příklad může posloužit pokus, který učinil západočeský amatérský archeolog Robert Trnka (nechodící s detektorem) spolu s Klubem Augusta Sedláčka v létě 2008. Sepsal „Otevřený dopis“, ve kterém žádal zákaz používání detektorů ve volném terénu bez speciálního povolení, s odkazem na Maltskou konvenci a se zdůvodněním, že nelegálním používáním detektorů vznikají nevyčíslitelné škody na kulturním

⁵ Policie byla aktivní v Němčicích, byla i na Stradonicích, ale tam šlo o atak agresivních osob, dokonce údajně i ozbrojených, že se jim místní policie raději vyhnula. Stále se nesmí zapomínat, že ti lidé hledají poklady a chovají se podle toho. Ještě jsem ani nepřipomněla archeologickou sbírku, nalezenou náhodně ve vyhořelém bytě jednoho detektoráře v Praze, kterou převzal ARÚ po jeho smrti ke konzervaci. Obsahoval zhruba 1900 bronzových a 1400 železných předmětů hlavně pravěkých, nevyčíslitelné hodnoty. Soudí se však, že existují sbírky mnohem větší.

archeologickém dědictví. Následně uvedl i další způsoby, které by mohly katastrofickou situaci řešit. Mimo jiné žádal přeformulování znění živnostenských listů vydaných v 90. letech 20. století na vyhledávání kovových předmětů pomocí detektoru. Nové znění by mělo vyloučit zneužití na archeologických lokalitách. Dále byl v citovaném dopise požadován zákaz vyplácení jakýchkoli odměn za nálezy nelegálně získané s pomocí detektorů kovů, který by byl závazný jak pro archeology a muzejníky, tak pro úředníky na obecních a krajských úřadech. Dále navrhoval zákonnou možnost zabavení archeologických nálezů, u kterých vznikne oprávněné podezření, že byly získány nelegálními činnostmi, zejména s pomocí detektorů kovů. Dopis následně rozeslal na řadu míst: do obou komor Parlamentu ČR, Ministerstvu kultury ČR i jednotlivým krajským úřadům. Dále byl dopis otištěn v denním tisku.

Reakce na „Otevřený dopis“ byla příznačná. Z orgánů státní správy reagovali naprosto formálně prostřednictvím svých asistentů 1 poslanec a 2 senátoři. Vynadáno dostal od jednoho málo informovaného radního Jihočeského kraje. Odbor památkové péče MK reagoval příslibem, že k připomínkám pisatele bude přihlédnuto při tvorbě nového zákona o památkovém fondu. Jinak se ozvali především detektoráři. Dnes R. Trnka říká, že následky byly jako píchnutí do vosího hnízda. Rozpoutala se vášnivá diskuse, která jej přivedla k názoru, že detektoráři nejsou hlavní zlo. To vidí v následujících skutečnostech: „Přes dvacet let se zde ignoruje masivní nástup detekčních přístrojů, v zákonech o nich není ani čárka. Detektory jsou legálně prodávány po tisících, dostávají je děti k Vánocům. Archeologické lokality nejsou v terénu označeny, mapy s vyznačením nalezišť jsou naopak nesmyslně zatajovány. Ani slušní detektoráři se tedy těmto lokalitám nemohou vyhnout. Stejně tak neexistuje žádná kontrola obchodu s archeologickými nálezy. Skutečně vykradače nelze účinně právně stíhat. Všichni hledači se však bojí odmítnutí a postihu v případě, že najdou zajímavý nález, třeba jen v ornici (a tedy bez porušení lokality). Proto drží pospolu a nálezy většinou nehlásí. Problém je daleko větší, než se zdá. Průměrný archeolog si neumí vůbec představit, kolik zajímavých a často unikátních nálezů se takto každoročně ztratí někde v soukromých sbírkách bez náleзовých okolností a bez sebemenší zmínky v literatuře. Teprve když se s některými detektoráři seznámíte, zjistíte tu hrůzu a beznaděj. I oni by to chtěli změnit, těm slušným totiž vadí, že jsou spojováni s opravdovými zloději. Archeologové také strašlivě zanedbali využití detektorů při výzkumech. Ono však nestačí jen detektor v muzeu mít – je třeba ho také umět dobře používat. Naučit se to trvá léta. Zakázat detektory není už možné. Je ale třeba zakotvit pravidla jejich používání v zákoně, aby bylo možné účinně trestat zloděje. Se slušnými detektoráři se vyplatí spolupracovat a vzdělávat je v oboru“ (více *Hajšman – Řezáč – Sokol – Trnka 2009, 99–109*).

Osobní zkušenosti byly však i tentokrát rozporuplné. R. Trnka říká, že mu bylo zprvu vyhrožováno fyzickou likvidací a soudem. Byl také po několik týdnů sledován detektoráři, pravděpodobně i z řad policie.⁶ Vedl mnoho dlouhých diskusí s těmi hledači, kteří se sice proti „Otevřenému dopisu“ ohradili, ale byli ochotni slyšet názor druhé strany. S některými se seznámil také osobně. Po těchto zkušenostech se dnes přimlouvá zejména za nutnost předstihového zkoumání odborníky, především však na nově objevených lokalitách. Co se týče známějších archeologických lokalit, má obavu, že už je pozdě.

Cituji zde obšírněji zásady a zkušenosti uznávaného amatérského archeologa jako příklad, který by profesionální archeologie neměla nechat bez povšimnutí, zvláště když je v plánu ARÚ AVČR výše popsané „zaškolení a vtažení do rámce regulérního archeologického výzkumu“ některých detektorářů.

Závěr

Popsala jsem některé těžkosti, které podle mého názoru brzdí rozvoj našeho oboru. Ještě bych mohla pokračovat především v oblasti zpracování a vyhodnocení velkého archeologického fondu, získaného v posledních 20 letech, ale zde už musí nastoupit kolektivní vůle prosadit určité zásadní změny. Existují instituce památkové ochrany, grantové agentury, fondy a nadace, které lze při zachování přísné objektivitě a zřetelných cílů využít. V této souvislosti je vhodné připomenout i návrh M. Tomáška založit profesionální asociaci českých archeologů, a končím tedy otázkou: proč ještě nebyla ustavena Česká komora archeologů? Další možností je jít cestou státní, tj. intenzivní spolupráce s Ministerstvem kultury ČR zodpovědným za oblast archeologického dědictví a jím zřizovaným NPÚ. Zde vidím velké rezervy. Domnívám se, že archeologie by měla nalézt síly vyrovnat se s oslabenou oborovou prestiží, což je nepochybně velká výzva.

⁶ Zde je třeba upozornit ještě na jeden problém, na který R. Trnka narazil. Někteří policisté používají detektor přímo při práci, např. v kriminalistice nebo jako pyrotechnici. Mnozí další policisté jsou nadšenci do militárií. Proto často také k policii šli. Takoví lidé pak detektor používají ve svém volném čase jako skuteční detektoráři a hledají např. munici nebo součásti armádní výstroje a jsou mezi nimi i skuteční odborníci v tomto oboru.

LITERATURA

- Bouzek, J. – Gojda, M. – Klápště, J. – Macháček, J. – Měřínský, Z. – Podborský, V. – Vařeka, P. 2010: Česká archeologie na rozcestí, *Archeologické rozhledy* 62, 712–714.
- Bouzek, J. 2006: Poznámky k článku Evžena Neustupného „Vysokoškolská archeologie“, *Archeologické rozhledy* 58, 151–153.
- Čižmář, M. 2006: Detektor ano, nebo ne? Archeologie a detektory kovů, *Archeologické rozhledy* 58, 284–290.
- Čižmář, M. – Kolníková, E. 2006: Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě, *Archeologické rozhledy* 58, 261–283.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
- Frolík, J. – Jiráň, L. – Kuna, M. – Mařík, J. 2010: Vzhůru do pootevřených dveří – ale co pak?, *Archeologické rozhledy* 62, 715–717.
- Hajšman, J. – Řezáč, M. – Sokol, P. – Trnka, R. 2009: Příručka amatérského archeologa aneb Do mrtvých se nekope. Praha.
- Kordiovský, E. – Měřínský, Z. 2005: Archäologische und schriftliche Denkmäler als historische Quellen (Archäologie und Archivwesen), *Archaeologia historica* 30, 23–27.
- Krušinová, L. 1993: Archeologie v současných právních předpisech, *Zprávy české archeologické společnosti - Supplément* 20. Praha.
- Krušinová, L. 1996: Archeologická památková péče v ČR. Praha.
- Krušinová, L. 2002: The Czech Republic. In: *Managing Europas Archaeological Heritage, Europes cultural Landscape, Archaeologists and management of Change*, EAC Occasional Paper 2, edited by Graham Fairclough and Stephen Rippon, 182–185.
- Krušinová, L. – Korený, R. 2011: Sídlištní objekt z doby bronzové na Plešivci u Rejkovic, okr. Příbram, *Archeologie ve středních Čechách* 15, 285–289
- Křivánek, R. 2006: Nelegální využívání detektorů kovů není problémem několika jednotlivých lokalit, *Archeologické rozhledy* 58, 313–321.
- Křivánek, R. – Kuna, M. – Korený, R. 2006: Hradiště Plešivec – preventivní detektorový průzkum a dokumentace stavu lokality, *Archeologické rozhledy* 58, 329–343.
- Kuna, M. 2006: Detektory kovu v archeologii, *Archeologické rozhledy* 58, 323–328.
- Lutovský, M. – Stolz, D. 2001: Hradiště Šance u Březnice (okr. Příbram) ve světle nových nálezů, *Archeologie ve středních Čechách* 5, 565–578.
- Militký, J. 2001: Keltské „náleзовé“ mince z Obršího hradu, *Archeologie ve středních Čechách* 5, 463–468.
- Motyková, K. 1992: Nové poznatky o opevnění hradiště Plešivec, *Sborník Západočeského muzea v Plzni-Historie* 8, 74–82.
- Neustupný, E. 1991: Kam česká archeologie?, *Archeologické rozhledy* 43, 361–370.
- Neustupný, E. 2005: Vysokoškolská archeologie, *Archeologické rozhledy* 57, 381–389.
- Smrž, Z. 2006: Archeologové, mrcasníci a detektoráři, *Archeologické rozhledy* 58, 321–323.
- Šedo, O. 2006: Archeologie, archeologové a detektory kovů. Poznámky k tématu aneb advocatus diaboli, *Archeologické rozhledy* 58, 291–301.
- Tomášek, M. 2010: K archeologickému rozcestí, *Archeologické rozhledy* 62, 718–719.
- Vencl, S. 2006: Detektoráři jsou specializovaní zloději, něco na způsob bytařů, *Archeologické rozhledy* 58, 307–309.
- Vích, D. 2006: Detektory kovů v archeologii: úhel pohledu regionálního archeologa, *Archeologické rozhledy* 58, 301–306.
- Waldhauser, J. 2006: Nezákonné užití detektorů kovů na jednom příkladu z latěnu: bilance a perspektivy, *Archeologické rozhledy* 58, 309–313.
- Waldhauser, J. – Frána, J. – Slabina, M. 2001: Keltské nálezy z Čech získané v letech 1990–2000 detektory kovů, *Archeologie ve středních Čechách* 5, 441–458.

DER VERLUST EINER UNSCHULD VON DER TSCHECHISCHEN ARCHÄOLOGIE ODER KEHREN WIR ZUM SCHEIDEWEG, WO WIR IRRTEN, ZURÜCK?

Der Beitrag ist gegenwärtigen, organisatorischen und legislativen Problemen der tschechischen Archäologie gewidmet. Die Autorin reagiert auf die Diskussion, die wegen drei relativ alarmierenden Diskussionsbeiträgen in der Zeitschrift Archeologické rozhledy (52, 2010, 712–719) entstand. Im Zusammenhang mit der vorbereiteten Novelle des Denkmalsgesetzes befürwortet sie einige nicht eindeutige Lösungen, wie z. B. die Ausnutzung von den sog. Dienstorganisationen bei den größeren archäologischen Untersuchungen oder sie widmet ausführlich ihre Aufmerksamkeit dem Bedarf einer Begrenzung von bisher frei verwendeten Metalldetektoren. Diese Tatsache verursacht der Tschechischen Republik die großen Schäden auf dem Feld des historischen Kulturerbes, da die bedeutenden archäologischen Fundorte einschließlich der kulturellen Denkmäler ohne Skrupel ausgegraben und geplündert sind.